

סיכוך בנסרים

(סוכה יד.)

כללים בשיעור זה:

- מחלוקות במציאות ובדעת בני אדם
- הקשבה ללשון חז"ל

בשיעור זה נעסוק במחלוקת התנאים בשאלה האם מותר לסכך בנסרים, מחלוקת שנראית במבט ראשון כמחלוקת במציאות. ננסה לעמוד על מהותה העקרונית של המחלוקת, ודרכה גם על משמעות הסוכה בכלל.

הצגת הסוגיה

המשנה במסכת סוכה¹ מביאה מחלוקת תנאים בנוגע לסיכוך בנסרים²:
מִסְכְּכִין בְּנִסְרִים, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה. וְרַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר. נִתֵּן עָלֶיהָ נֶסֶךְ
שֶׁהוּא רָחֵב אַרְבָּעָה טַפְחִים, כְּשֶׁרָה, וּבִלְבַד שְׁלֹא יִישַׁן תַּחְתָּיו:

רבי יהודה מתיר לסכך בנסרים, ורבי מאיר אוסר. הגמרא דנה בהבנת מחלוקתם.

אומרת הגמרא³:

אמר רב: מחלוקת בנסרין שיש בהן ארבעה, דרבי מאיר אית ליה גזרת תקרה, ורבי יהודה לית ליה גזרת תקרה. אבל בנסרין שאין בהן ארבעה - דברי הכל כשרה. ושמואל אמר: בשאין בהן ארבעה מחלוקת, אבל יש בהן ארבעה - דברי הכל פסולה...

¹ פרק א משנה ו
² לוחות עץ מנוסרים, קרשים וכד'.
³ מסכת סוכה דף יד.

לדעת רב, מחלוקת ר' יהודה ור' מאיר היא בנסרים הרחבים ארבעה טפחים ויותר. ר' יהודה מתיר לסכך בהם, ור' מאיר אוסר משום גזירת תקרה, ומבאר רש"י: **ר' מאיר** - דפסיל אית ליה גזרת תקרה אי מכשרת בהו אתי למימר מה לי לסכך באלו, מה לי לישיב תחת קורות ביתי, אף היא בנסרים מקורה, וההוא ודאי פסול, דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה:

בנסרים הרחבים ארבעה טפחים ודומים לקורות תקרת הבית, יש חשש שיאמר אדם "מה לי לסכך באלו, מה לי לישיב תחת קורות ביתי? אף היא בנסרים מקורה!". לעומת זאת, בנסרים שאין בהם ארבעה טפחים גם ר' מאיר מתיר, משום "שאיין רוב תקרות עשויות מהן"⁴.

חולק עליו **שמואל** ואומר, שמחלוקת התנאים היא בנסרים שאין בהם ארבעה. בהם מתיר ר' יהודה משום שאין רוב תקרות עשויות מהן, ור' מאיר גוזר משום שחושש למיעוט⁵ העושין תקרה מהן. בנסרים הרחבים ארבעה גם ר' יהודה אוסר משום גזירת תקרה.

לדברי רב - ר' יהודה חולק לגמרי על גזירת תקרה, ולדברי שמואל - גם רב מסכים באופן עקרוני לחשש של גזירת תקרה, אלא שחולק עם ר' מאיר לגבי המציאויות בהן נחשש ונגזור.

מקשה הגמרא על שיטת שמואל:

אין בהן ארבעה - ואפילו פחות משלשה? הא קנים בעלמא נינהו?!

לשיטת שמואל ר' מאיר אוסר גם בקנים שאין בהם ארבעה. משמע שבכל מקרה אוסר, אף בפחותים מרוחב שלשה טפחים. והרי הם כקנים בעלמא?! ומבאר שם רש"י: **הא קנים בעלמא נינהו** - ואם כן, במאי מכשר?!

מתרץ רב פפא:

אמר רב פפא, הכי קאמר: יש בהן ארבעה - דברי הכל פסולה, פחות משלשה - דברי הכל כשרה, מאי טעמא - קנים בעלמא נינהו. כי פליגי - משלשה עד ארבעה. מר סבר: כיון דליתנהו שעור מקום - לא גזרינן, ומר סבר: כיון דנפקי להו מתורת לבוד - גזרינן...

אומר רב פפא⁶, כוונת שמואל לומר כך - בנסרים שיש בהם ארבעה טפחים, פסולה לכולי עלמא. כאשר אין בהם אפילו שלשה טפחים, כשרה לכולי עלמא. מחלוקתם היא בנסרים שרחבם בין שלשה לארבעה טפחים. לר' יהודה לא גוזרים בהם משום שאין

⁴ לשון רש"י בד"ה "אבל בנסרים שאין בהם ארבעה".

⁵ כשיטתו "דחייש למיעוטא", עיין יבמות סא.; גיטין ב.; ע"ז לד.; חולין פו. ועוד.

⁶ ואנו מבארים את הדברים כעת לפי שיטת רש"י.

בהם שיעור מקום⁷, ועל כן – "לא חשיבי לעשות תקרה מהן", ולר' מאיר גוזרים משום שיצאו מתורת לבד שהוא בשלשה טפחים, ו"חשיבי להיות דומות לתקרה, וגזרינן".

ויש לעיין בהבנת פשט הדברים. במבט ראשון נראה שמחלוקתם של רב ושמואל בהעמדת מחלוקת התנאים וטעמיהם היא כמחלוקת במציאות, האם אנו חוששים לכך שאדם יבוא לשבת תחת תקרת ביתו ועל כן גוזרים, או שלא חוששים לכך⁸.

שיטת הריטב"א

אומר הריטב"א בסוגייתנו:

יש שפירש משום דטעמא דר"מ משום גזרת תקרת ביתו והו"ל תעשה ולא מן העשוי ואין דרך לעשות תקרה בבתים אלא בנסרים יש בהן ארבע ובפחות מכאן ליכא למגזר ול"נ חדא דהא גזרה זו משום חשש הרואין הוא, ולא משום חשש העושה בלבד והרואה סוכה של נסרים היאך ידקדק בהן אם יש ד' או פחות כל שהוא שלא יטעה לעשות בתקרתו סוכה ועוד א"כ כי פרכי' בסמוך ולשמואל אפי' בפחות מג' והא קנים בעלמא נינהו אמאי נקיט האי טעמא לימא והא אין דרך תקרה בכך דהא עדיפא ליה וכי אמרינן דטעמא דמאן דלא גזר היינו משום דלית בהו שיעור מקום עדיפא הו"ל משום דאין דרך תקרה בכך והיכי לא אדכר תלמודא ה"ט כלל ועוד דהא בפ' הבית והעליה מוכח שדרך תקרה בכל דבר כדאמרינן התם גבי העליון נותן את התקרה מאי תקרה שמואל אמר לוחין והתאני בשם ר"ל אמרו קנים וסנאין ולא פליגי מר כי אתריה ומר כו'

לאחר שמביא פירוש הדומה לדברי רש"י הנ"ל – שר' מאיר פוסל משום גזירת תקרה ביתו שדרך לעשותה בנסרים הרחבים ד' טפחים, ומבאר שהבעיה בתקרת ביתו היא משום "תעשה ולא מן העשוי"⁹, מקשה על פירוש זה מספר קושיות:

- א. גזירה זו היא משום הרואים, ולא משום חשש העושה בלבד. והרואה כיצד ידקדק אם יש ד' או פחות כל שהוא וכו?¹⁰
- ב. מדוע לאחר מכן, כאשר הגמרא מקשה על דעת שמואל - היא מקשה משום שפחות מג' קנים בעלמא נינהו, ולא משום ש"אין דרך תקרה בכך"?
- ג. כשאומר רב פפא שטעם ההיתר של ר' יהודה בנסרים פחותים מד' טפחים הוא משום "דליתנהו שיעור מקום"? היה עדיף לומר "משום שאין דרך תקרה

⁷ ומבאר רש"י – "דאין רשות בפחות מארבעה".

⁸ ועיין לקמן גם בדברי הריטב"א, ובמה שנכתוב בסיכום הדברים בביאור המחלוקת בע"ה.

⁹ נעיר כאן שלא בהכרח זוהי כוונת רש"י שהבעיה היא משום "תעשה ולא מן העשוי" כדברי הריטב"א. שלשון רש"י היא "דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה". כלומר – יש פסול "תעשה ולא מן העשוי" שבו יש צורת סוכה אלא שהחיסרון שהיא נעשתה מאליה ולא היתה בה עשייה של האדם. ואילו ברש"י משמע שכלל לא ניכרת כאן צורת סוכה משום שזה ביתו של כל השנה.

¹⁰ גם כאן נעיר שיתכן שרש"י כן מדייק בלשונו לומר שהגזירה היא על האדם עצמו ולא דוקא משום הרואים ודו"ק.

בכך"!! מדוע הגמרא בדברי רב פפא כלל לא מזכירה טעם זה של "אין דרך תקרה בכך"!
 ד. בבבא מציעא דף קי"ז מוכח שדרך תקרה בכל דבר, לווחין, קנים וכו'!!

מכח קושיות אלו מפרש הריטב"א באופן אחר:

והנכון שדרך לעשות תקרת בתים בכל דבר ואפי' בקנים, אבל לא גזרו חכמים בסוכה לאסור בכל דבר שראוי לתקרה שא"כ היו אסורין כל עצים וכל קנים אלא כל דבר שדרך לעשות (ממנו סוכה לא גזרו, ואלו נסרים שיש בהם יותר. אבל באיך סבר רב כיון דחזו) לסיכוך ורגילין בו כמו לתקרה לא גזרו בו כלל ורבי יהודה לית ליה גזירת תקרה כלל משום דלא שכיח. ושמואל סבר דר"י אית ליה גזירת תקרה כשיש בהן ד' שקרובין לתקר' יותר מסכוך ובפחות מד' הוא דפליג ור"מ אוסר אפילו שאין בהן ארבע...

גזירת תקרה אינה בכל דבר שעושים ממנו גם תקרה, משום שדרך תקרה היא בכל דבר, אפילו בקנים.

גזירת תקרה הינה בדברים שאין דרך לעשות מהם סוכה אלא תקרת בית בלבד. באלו יש חשש שאדם יחליפם בתקרת ביתו. בדבר שרגילות לעשות ממנו גם סוכה לא גזרו.

על כן, לפי רב – בנסרים עד ד' – שדרך לעשות מהם גם סוכות – לכולי עלמא לא גזרו, ואף על פי שיש גם בתים שתקרתם בנסרים פחותים מ-ד'.

בנסרים מעל ד' – שאין דרך לעשות מהם סכך בסוכה אלא רק בתקרת בית, לפי ר' מאיר גזרו.

ר' יהודה מתיר גם בהם, ואינו חושש כלל לגזירה זו, משום דלא שכיח לעשות כך סוכה.

ולפי שמואל – ר' יהודה מודה לגזירת תקרה, אלא שחושש לה רק בדבר הקרוב יותר לתקרה מאשר לסיכוך, וזה רק ברחבים ד' טפחים. בין ג' ל-ד' טפחים, אלו דברים שאינם משמשים באופן מובהק דוקא לתקרה ולא לסיכוך, ועל כן לר' יהודה לא גוזרים בהם. ר' מאיר חושש גם במיקרים אלו ואוסר משום הגזירה, ובפחות מג' טפחים גם הוא מתיר – שעיקר שימושם לסיכוך ולא לתקרה.

לפי שיטתו לכאן יוצא שמח' רב ושמואל¹¹ היא בשאלה האם סיכוך בנסרים ד' טפחים הוא דבר שכיח או לא. ודומים הדברים להיות כמחלוקת במציאות כנ"ל.

בהמשך הדברים ננסה להראות בעזרת ה', כיצד ניתן להעמיד את המחלוקת באופן עקרוני ולא כמחלוקת במציאות.

¹¹ וכן באופן דומה בין ר' יהודה לר' מאיר בתוך דעת שמואל.

דברי הר"ן בסוגיה

אומר הר"ן בסוגייתנו¹²:

...כך פרש"י ז"ל. והקשו עליו היכי אמרי' דרוב תקרות הבית עשויות מנסרים שיש בהן ארבעה והא אמרינן בפ' הבית והעליה [דף קיז]. מאי תקרה וכו'... **ואין זו קושיא אצלי** שהנהגין בקנים מחברין וקושרין אותן עד שעושין מהן לוח מחובר יותר מד'.

על הקושיה מבבא מצינא שהקשה הריטב"א על רש"י מתרץ הר"ן – אמנם רוב תקרות הבית עשויות לא רק מנסרים אלא גם מקנים וכד', אלא שהנהגין בקנים מחברין וקושרים אותם יחד עד שעושין מהם לוחות יותר מד', ואיתם בונים את התקרה.

אלא שדוחה את פירוש רש"י מכח הקושיה מהמשך הגמרא¹³ – מדוע נאמר "מר סבר כיון דלית ביה שיעור מקום לא גזרינן" ולא נאמר "כיון שאין רוב תקרות בכך...?" : **ומיהו מאי דאמרינן מר סבר כיון דלית ביה שיעור מקום לא גזרינן ומר סבר כיון דנפיק מתורת לבוד גזרינן לא אתי להאי פירושא שפיר דהל"ל מר סבר כיון שאין רוב תקרות בכך לא גזרינן ומ"ס כיון דמיעוטן מינייהו גזרינן בהכי**

על כן, מפרש הר"ן:

לפיכך נראה משום דאין דרך סוכה אלא בעראי ולא בנסרין שיש בהן ד' הוא דגזרי' בהו גזירת תקרה ומש"ה אמרינן דמר סבר כיון דלית בהו שיעור מקום דרך הוא לסכך בהן דעראי הוא דאע"ג דרבי יהודה ס"ל דדירת קבע בעינן אפ"ה אין דרך לסכך אלא בדבר קל ומש"ה אצטריך להאי טעמא ומר סבר כיון דנפקא מתורת לבוד אין דרך לסכך בהן כדי לעשות הכירא בין סוכה לבית הלכך גזרינן:

הר"ן מפרש בעצמו בכיוון של הריטב"א הנ"ל. שאין דרך סוכה אלא בעראי ולא בנסרים שיש בהם ד', ולכן גזרו בזה.

אלא שכאן גם כן קשה לכאוי' מלשון הגמרא¹⁴ – "מר סבר כיון דלית בהו שיעור מקום". ומבאר הר"ן – "כיון דלית בהו שיעור מקום דרך הוא לסכך בהן דעראי הוא", ובהמשך – "ומר סבר כיון דנפקא מתורת לבוד אין דרך לסכך בהן כדי לעשות הכירא בין סוכה לבית הלכך גזרינן".

כלומר, דברי הגמרא ד"ליתנהו שיעור מקום", וכן - "נפקי להו מתורת לבוד", הם רק הדרך להסביר לכל שיטה מדוע הדרך לסכך בהם או שאין הדרך לסכך בהם.

¹² דף ז: בדפי הר"ן

¹³ וכפי שהקשה הריטב"א לעיל בדבריו בקושיה השלישית.

¹⁴ וכן קשה באותו אופן לפירוש הריטב"א

ולעני"ד העיקר חסר מהספר. פתרנו, אולי, קושי לשוני מכיוון אחד, אך יש כאן קושי לשוני מכיוון אחר.

ביאור שיטת רש"י לענ"ד

ראינו לעיל בדברי הראשונים והאחרונים, התייחסות ואפשרויות לתירוץ קושיות שונות שהקשו על שיטתו. מעבר לתירוצים השונים, ננסה לבאר לעניות הבנתנו את שיטתו העקרונית בסוגיה.

בלימוד רש"י ידוע הכלל - שלעומת שיטת הלימוד של תוספות, שמפרשים כל סוגיה ביחס לסוגיות המקבילות לה בכל הש"ס, רש"י מפרש כל סוגיה מצד עצמה, לפי האופן בו הבין את האמירה המדויקת של סוגיה זו.

פעמים רבות ניתן לראות, לכאורה, סתירות בדבריו בין סוגיות שונות, ולפעמים אפילו בפירושו בשלבים שונים בתוך אותה סוגיה. במיקרים כאלו, ננסה לתרץ את הסירות מתוך הבנה זו של אופן פירושו כפרשן מקומי, ולדייק בהבנת המהות השונה והחידוש של כל סוגיה, או של השלבים השונים בסוגיה.¹⁵

ננסה לבאר לאור עיקרון זה את שיטת רש"י בסוגייתנו, ואת ההבדל בין פירושו בחלקים השונים בסוגיה.

ננסה לשים לב בלימוד דברי רש"י, בין פירושו בתוך דברי רב לפירושו בתוך דברי שמואל, וכן בתוך דברי שמואל עצמם – נדייק בלשונו בין פירושו בדברי ר' מאיר לפירושו בדברי ר' יהודה, וניגע בזה בעזרת ה' בהמשך הדברים.

ונפתח בהבנת מחלוקת רב ושמואל לשיטת רש"י.

בדברי רב, מבין רש"י, שהגזירה היא משום חשש שמא האדם יבוא לשבת בביתו במקום בסוכה. ר' מאיר חושש לזה ור' יהודה אינו חושש, בפשטות משום שאינו שכח.

הקשה הפני יהושע על דברי רש"י, מדוע לא פירש כאן בטעם הגזירה לר' מאיר שהיא משום שמעל די טפחים זה מקום חשוב? ונראה לענ"ד באופן פשוט, שרש"י רואה שטעם זה התחדש בסוגיה רק בדברי רב פפא, ולא לפני כן.

¹⁵ ועיין בשיעור של "למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר?" בדברי הערוך לנר שם, וכן בשיעור של "העושה סוכתו תחת האילן".

כן כותב המהר"ם בסוגייתנו:

...ו"ל מה ס"ד דמקשה ואפי' פחות מג' דמהיכי תיתי לומר דאיירי אפילו בפחות מג' ועוד יש לדקדק בדברי שמואל פרש"י דנחלקו אי חייש למיעוטא דמסככים בנסרים שאין בהן ארבע וא"כ במסקנה דמסיק ר' פפא דמג' ועד ד' פליגי למה לו למנקט סברא אחרת דפליגי מר סבר כיון דליתנהו שיעור מקום וכו' למה ליה למיהדר מסברא קמייתא דאמרי' דפליגי בחייש למיעוטא...

הקשה המהר"ם:

- א. על דברי המקשן – "ואפילו בפחות מג" – כיצד הגיע למסקנה זאת שגם בפחות מג' פוסל ר' מאיר?
- ב. ומקשה עוד בהבנת המהלך בדברי שמואל לפי פירוש רש"י – אם בתחילה פירש רש"י שחלקו אי חיישינן למיעוטא או לא, מדוע הגמרא חוזרת בה מהבנה זו ואומרת שחולקים מצד שיעור מקום או לבוד ולא המשיכו באותו קו של מחלוקת אי חיישינן למיעוטא?¹⁶

ותירץ על שתי הקושיות:

ו"ל דהא בהא תליא דלעיל היה סבר דפליגי באי חיישינן למיעוטא דמסככים בנסרים שאין בהם ד' וזאת המחלוקת שייך ג"כ אפילו בנסרים שיש בהן פחות מג' דבהו נמי יש מיעוט העושיין מהם תקרה ולכך פריך ואפי' בפחות מג' קנין בעלמא נינהו. ומסיק רב פפא דמג' עד ד' פליגי אבל בפחות מג' ד"ה כשרה ולא פליגי בחיישינן למיעוטא אלא מר סבר כיון דליתנהו שיעור מקום וכו' ומר סבר כיון דנפקי להו מתורות לבוד גזרינן

הא בהא תליא.

בהתחלה נקודת ההנחה של הגמרא היתה שחולקים ב"אי חיישינן למיעוטא" שמסככים בנסרים שאין בהם ד'. לפי הבנה זו – אין הבדל בין פחות מדי' לפחות מג', שגם בהם יש מיעוטא. מתוך הבנה זו הקשתה הגמרא. מסיק רב פפא – שחלקו דוקא מג' עד ד', ולכן מוכרחים לשנות את ההבנה בגדר המחלוקת. כאן מוכח שאין טעם המחלוקת תלוי בגדר של "חיישינן למיעוטא", אלא במבטים שונים על השיעור שבין ג' ל-ד' טפחים, שמצד אחד כבר יצא מגדר שיעור לבוד, ומאידך – לגדר שיעור מקום עדיין לא נכנס.¹⁷

¹⁶ מעין זה מקשה גם הפני יהושע על תחילת הגמרא – בפירוש דברי ר"מ – מדוע רש"י לא מפרש מצד ש-4 הוא מקום חשוב – כמו במסקנה, מדוע בהתחלה רש"י מפרש משום חיישינן למיעוטא וכו'? ועיין בדברי הערוך לנר המובאים בהערה בהמשך.

¹⁷ וכך מתרץ הערוך לנר גם את קושיית הפני יהושע. ונביא את דבריו בד"ה "מחלוקת. שרוב תקרות הבית": "הראשונים הקשו דהרי אמרינן בב"מ דנעשו מקנים ועוד הקשה הפני יהושע למה לא מפרש רש"י דטעמא דר"מ דגזר משום דד' מקום חשוב הוא כמו לשמואל במסקנא והר"ן הקשה עוד לפי המסקנא ל"ל דמפרש טעמא דר"י כיון דלאו מקום חשוב הוא וטעמא דר"מ כיון דנפיק מתורת לבוד לימא דטעמא דר"י דאזיל בתר רוב תקרות וטעמא דר"מ דחייש למיעוטא

הגמרא הציגה בדעת רב את צדדי המחלוקת אם חוששים לגזירת תקרה או לא, משמע שגזירת תקרה אחת היא, והשאלה אם חוששים לה או לא. על כן מסביר רש"י באופן כללי מהי גזירת תקרה, ושרי מאיר חושש לה ור' יהודה אינו חושש.

בדעת שמואל, הכיוון הוא שונה.

לשיטתו, כולם מסכימים באופן עקרוני לכך שיש גזירת תקרה אלא שחולקים מתי היא קיימת, היכן היא חלה.

כאן כבר צריך לתת טעמים לחילוק בין המצבים השונים, מתי גוזרים ומתי לא. לא מספיק הטעם של חשש שמא יבוא לשבת בביתו, שבזה החילוק היחיד הוא אם חוששים למיעוט או לא, וזה לא יתכן – כדברי המקשן.

כאן מגיעה הגמרא, בדברי רב פפא, לתת חילוק עקרוני בין שתי הדעות לגבי הבנת הגזירה.

"מר סבר כיון דליתנהו שיעור מקום לא גזרינן ומר סבר כיון דנפקי להו מתורת לבוד גזרינן".

ויש לעיין היטב בלשון הגמרא.

ר' פפא לא אומר שר' יהודה ור' מאיר חלקו אם יותר מד' זה "שיעור מקום" או לא, או שיותר מג' כבר יצא משיעור "לבוד" או לא.

שניהם בודאי מודים שבין ג' ל-ד' טפחים עדיין אין בזה שיעור מקום, ומאידך – כבר יצאנו מתורת לבוד.

מדוע, אם כן, ר' יהודה בחר להתמקד בעובדה שאין בהם שיעור מקום ולכן לא לגזור, ואילו ר' מאיר בחר להתמקד בעובדה שיצאנו מתורת לבוד?

נבוא לדייק בלשונו הזהב של רש"י, בביאור הדעות של ר' יהודה ור' מאיר לשיטת שמואל על פי דברי רב פפא.

בביאור דעת ר' יהודה כתב רש"י:

שיעור מקום - דאין רשות בפחות מארבעה: לא גזרינן - משום תקרה, דלא חשיבי לעשות תקרה מהן:

והנלענ"ד ביישוב פי' רש"י ע"פ מה שהקשה המהר"ם למסקנא דרב פפא ל"ל טעמא דלבוד כקושית הר"ן ותיריך דודאי לס"ד דפליגי גם בפחות מג' שייך סברא דחייש למיעוט אבל למסקנא דבפחות מג' מודה ר"מ דכשר ע"כ ליכא לפרושי דפליגי ברוב ומיעוט דהא פחות מג' ג"כ הוי מיעוט ולכן קאמר דפליגי אי בעינן מקום חשוב דוקא ע"ש וממילא מתורץ ג"כ קושית הפ"י דע"כ הוצרך לס"ד לומר מטעם רוב תקרות דבה יש לבאר גם טעם דשמואל לפי הס"ד דפליגי ברוב ומיעוט אבל אי הוי אמר הטעם לרב משום מקום חשוב יקשה לשמואל מהיכי תיתי דלר"מ גם פחות מג' פסול וכמו שהקשה המהר"ם וכיון דשם בב"מ אמר ר"ל דתקרה הוא בלוחים דהיינו נסרים וקאמר מר כי אתרי' ומר כי אתרי' וכיון דעכ"פ יש מקומות דעושין בנסרים ד' לכן הוי ס"ד לרב דמפרש פלוגתא דר"י ורבנן ברוב דרוב תקרות שבימיהם י"ל דהיו נעשים ע"י נסרים אבל לפי מה דמסיק לשמואל דפחות מג' באמת כשר ולא פליגי רק מג' עד ד' שפיר י"ל דגם לרב אין הטעם משום רוב תקרות אלא משום מקום חשוב:

ובביאור דעת ר' מאיר כותב:

כיון דנפקי מתורת לבוד - שאם היה אור במקום אחד מהם לא מצי למימר לבוד חשיבי להיות דומות לתקרה, וגזרינן:

ויש לדקדק בדבריו:

- א. בד"ה "לא גזרינן" כתב "דלא חשיבי לעשות תקרה מהן", ובד"ה "כיון דנפקי..." כתב "...חשיבי להיות דומות לתקרה...". מדוע שינה בלשון ביניהם? היה יכול לכתוב בשני המקומות בלשון "דומות לתקרה", או בלשון "לעשות תקרה מהן"?
- ב. בביאור דעת ר' יהודה לא הזכיר כלל את עניין האור, לעומת דבריו בביאור דברי ר' מאיר.

הסכך כ"סיבה" או כ"העדר סיבה"

נראה לבאר את הדברים על פי חקירת האחרונים של "סיבה והעדר סיבה"¹⁸. ישנם דברים שמהווים סיבה היוצרת דין באופן חיובי, וישנם דברים שבאים רק כסיבה השוללת עניין אחר.

דוגמה לכך מתחילת מסכת זבחים – "כל הזבחים שנזבחו לשמן כשרים ושלא לשמן פסולים", ויש לחקור האם "זביחה לשמן" היא סיבה חיובית המכשרת, ונפקא מינה שבסתמא יהיו פסולים, או שמא "שלא לשמן" היא סיבה פוסלת, ועל כן יש רק לשלול כוונה שלא לשמן ונפקא מינה שבסתמא יהיו כשרים¹⁹.

ונראה שהוא הדין כאן.

יש לחקור האם עניין הסכך הוא סיבה או העדר סיבה. האם יש עניין עצמי לשבת תחת לסכך, או שמא הסכך בא רק לבטל את תקרת הבית, ועניין הישיבה מתחת לסכך הוא בעיקרו – ישאינו יושב בביתו.

במילים אחרות - האם העיקר הוא היציאה מהבית או הכניסה לסוכה.

¹⁸ עיין מידה ב' ב"מידות לחקר ההלכה" של הרב משה עמיאל זצ"ל. ושולח לדברי הרמב"ם במו"נ חלק ג פרק י לגבי ההבדל בין האור שהוא דורש **סיבה חיובית**, לבין החושך שהוא דורש **סיבה שלילית**, **העדר סיבה**: "וצריך שנודיעך דעתנו אנחנו בזה כפי מה שיגזרנו העיון הפילוסופי - והוא, שאתה יודע שמסיר המונע הוא המניע בצד אחד, כמי שהסיר עמוד שתחת הקורה ונפלה בכבדותה הטבעי, שאנחנו נאמר כי מסיר העמוד הוא הוא הניע הקורה - כבר נזכר זה בספר השמע הטבעי, ובזה הצד נאמר גם כן במי שהסיר קנין אחד שהוא עשה ההעדר ההוא, ואף על פי שההעדר אינו דבר נמצא. כי כמו שנאמר במי שכיבה נר בלילה שהוא חידש החושך, כך נאמר במי שהפסיד הראות שהוא עשה העורון, ואף על פי שהחושך והעורון - העדרים ואינם צריכים לפועל. ולפי זה הפרוש יתבאר מאמר ישעיה, "יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע" - מפני שה'חושך' וה'רע' - העדרים. והסתכל איך לא אמר, 'עושה חושך' ולא 'עושה רע', מפני שאינם דברים נמצאים, שתתלה בהם ה'עשיה', ואמנם אמר על שניהם 'בורא' שהיא מלה שיש לה התלות בהעדר, בלשון העברי - כמו שאמר, "בראשית ברא אלוהים וגו'" - שהוא מהעדר. ודרך יחס ההעדר לפעולת הפועל הוא על זה הצד אשר זכרנו.¹⁹ מבלי להכנס שם לעומק הסוגיה שאומרת שסתם זבחים לשמן הם עומדים, שמסביר הרב עמיאל שאין מזה ראייה, שאפשר שזהו גופא נחשב לשמן, וע"ש שיש דוגמאות שונות לדרך הממוצע ביניהם - שזה לא לשמן ולא שלא לשמן ע"ש, וכאן הבאנו את הצדדים בפשטות רק בכדי לסבר את האוזן.

ר' יהודה – הסכך – דירת עראי – כהעדר סיבה²⁰

הערנו לעיל שנשמע מדברי רב פפא, שר' יהודה ור' מאיר מדברים בשני מישורים שונים.

בביאור דברי ר' יהודה אומר רב פפא – "כיון דליתנהו שיעור מקום - לא גזרינן".
ובביאור דברי ר' מאיר אומר – "כיון דנפקי להו מתורת לבוד - גזרינן".

הקשבה
ללשון
חז"ל

נסה להבין את שיטותיהם מתוך הקשבה ללשוניות אלו.

נראה שבדעת ר' יהודה – עיקר הסכך הוא ביטול תקרת הבית.
הסכך צריך לעמוד בהגדרה שאינו רשות בפני עצמו. שאין בו חלק שיכול להיות מוגדר כרשות.

כל זמן שהסכך לא מקבל גדר של רשות, של מקום, הוא נחשב לעראי²¹, וכשר לסוכה.
ברגע שהוא נכנס לגדר של מקום, של רשות, הוא כבר יצא מגדר עראי, ויש לו ממשות כמקום, וכתקרת בית.

על כן, אנו בודקים האם סיכוך כזה יכול לשמש גם כתקרה או לא. כל זמן שלא עושים ממנו תקרה באופן רגיל, הרי שאנחנו עדיין במציאות ששוללת את תקרת הבית. ברגע שיש כאן כבר שיעור מקום ורשות, ועושים תקרה באופן זה, הרי שכבר אין לנו כח השולל את תקרת הבית.

ר' מאיר – הסכך – דירת עראי – כסיבה

לר' מאיר – הסכך עומד כדבר בפני עצמו. יש עניין עצמי בסיכוך עראי, לא רק בכדי לשלול את תקרת הבית, אלא כדי לאפשר לנו להגדיר שהאדם נמצא תחת סכך עראי.

במבט זה, אנו רואים את הסכך כדירת עראי, מצד עצמו, ולא רק מצד שלילת הבית, אלא כשיבה תחת אויר כיפת השמים²².

²⁰ הגדרה זו מתאימה גם להעמדת המחלוקת בין ר"י לחכמים בעניין גובה הסוכה בתחילת המסכת, לפי הירושלמי כאן. שלחכמים – למדו מפתחו של היכל, ור"י למד מפתחו של אולם. והסביר מו"ר הרב ויצמן שליט"א – שלחכמים הגובה בסוכה הוא שיעור וצורת הסוכה, והאדם צריך להיות כיושב תחת הסכך, ולר"י הגובה אינו חלק משיעור וצורת הסוכה, האדם לא כיושב תחת הסכך לר"י, אלא שפשוט הסכך זה התקרה של סוכות, האדם לא צריך לשלוט בו. ועל כן – אף על פי שגובה תקרת האולם היה 40 אמה, בסוכה כשרה גם יותר מ-40 אמה. כי באולם הגובה אינו חלק מהצורה והשיעור אלא שצריך לתחום בתקרה. משאין כן בהיכל, שגובה 20 אמה שם הוא חלק מהשיעור והצורה. וכך בלשון ר"י בבבלי בדף ב: - "ר' יהודה מכשיר עד ארבעים וחמשים אמה" – ששיעור 40 הוא לאו דוקא, אלא נלמד מגובה האולם, ובא לומר שהגובה אינו חלק מהשיעור והצורה. ולכן אומר 40, 50. ובירושלמי תני בר קפרא – אפילו עד מאה אמה. והורחב שם בשיעור תוך העמקה בדברי הירושלמי. ואכמ"ל.

²¹ נעיר שאין בזה סתירה לשיטת ר' יהודה הסובר שסוכה דירת קבע בעיניו, שבדאי גם הוא מודה שהסכך צריך להיות עראי.

ועיין בתוד"ה "כי עביד ליה דירת קבע" בדף ב., שמתייחס שם לדברי רבא בתשובתו לקושיית אב"י, שאומר שסוכה דירת עראי דוקא בכח ולא בפועל, שצריך שתהיה ראויה לעראי ואז כשרה גם אם בפועל בנויה מאבנים – וזה בשיעור של עד 20 אמה. וכותבים התוס' – "...דנהי דלא חיישין בדפנות אי עביד להו קבע מ"מ בסככה שיעיקר הסוכה על שם הסכך לא מיתכשרה עד דעביד לה עראי...". ונראה שישוד זה מוסכם על כולם, גם על ר' יהודה שסובר שלכתחילה הסוכה צריכה להיות דירת קבע, זה דוקא בדפנות ולא בסכך כנ"ל.

לכן כבר ברגע שיצאנו מתורת לבד, ואין אפשרות לראות את הסכך מבוטל כאויר, אנחנו כבר נכנסים לדמיון לתקרה. במונח זה שכבר אין לו גדר עראי.

נראה, אם כן, שיש 3 צורות להביט על גזירת תקרה:
לשיטת רב – גזירת תקרה **כסיבה**. יש לנו חשש שאדם יבוא ממש להכנס לביתו, וזה חשש רק לר' מאיר דחייש למיעוטא ולא לר' יהודה.
לשיטת שמואל – גזירת תקרה **כסימן**. זה לא שעצם החשש שלנו הוא שאדם יכנס לביתו. העובדה שיש יחס בין סכך זה לתקרות רגילות היא רק סימן לכך שיש חיסרון בסכך, וכאן יש הבדל בין ר' יהודה לר' מאיר.
לר' יהודה – החיסרון הוא בכך שהאדם בתפיסתו לא ממש יצא מביתו, ולר' מאיר החיסרון הוא שאין כאן ישיבה ממש מתחת לסיכוך השמים.

בהסבר זה כבר אין המחלוקת כמחלוקת במציאות, אלא מחלוקת עקרונית בהגדרת היחס לסכך ולסוכה.

מחלוקת
במציאות

נבוא לבאר, בעזרת ה', את משמעות צדדי מחלוקת התנאים לשיטת שמואל.

"צא מדירת קבע ושב בדירת עראי"

השלי"ה הקדוש²³ מביא בעניין הסוכה את דברי "מנורת המאור":
 בספר מנורת המאור נר ג' חלק רביעי פרק א' כתב דברים המלמדים מוסר לבני אדם בענין רמז הסוכה, וזה לשונו, באמרם פרק קמא דסוכה [דף ב'] **צא מדירת קבע ושב בדירת עראי**, היתה כוונתם שבאה מצות סוכה זאת ללמדינו **שלא ישים אדם בטחונו בגובה ביתו וחזוקו ותקונו הטוב**, ואף כי יהיה מלא מכל טוב, **ואל יבטח בסיוע שום אדם, אף על פי שיהא אדון הארץ ומושל בה. אבל ישים בטחונו במי שאמר והיה העולם, כי לו לבדו היכולת והאמונה**, במה שמבטיח אינו מתנחם ממנו, כדכתיב (במדבר כג, יט), **לא איש אל ויכזב וגו', ולו לבדו המחסה והמסתור, כדכתיב (תהלים לב, י), והבוטח בה' חסד יסובבנו**.

²² כמובן ששישיבה תחת אויר ממש – סוכה של דפנות בלבד ללא סכך – פסולה. שיש צורך בסיכוך, אלא שהסיכוך צריך להיות מוגדר כדבר שאין לו קביעות וממשות. כאויר.
²³ מסכת סוכה - פרק דרך חיים תוכחת מוסר (א).

כיון דבאו דבריו הקדושים לידינו, נביא כאן את המשך דבריו היוצאים מלב בוער, ומעוררים לגאולת ארץ ישראל – "והואיל ואתא לידי דבר זה, אודיע שלבי היה בוער תמיד כשראה ראיתי בני ישראל בונים בתים כמו מבצרי השרים, עושים דירת קבע בעולם הזה ובארץ הטומאה. ואף שאמרו רז"ל (ברכות נח, ב) עתידים בתי צדיקים שיבאו לארץ ישראל, מכל מקום כוונתם הוא להיות להם נחלה להנחיל לבניהם כאלו היתה זו הנחלה לו ולזרעו וזרע זרעו עד עולם, וזה נראה חס ושלום כהיסח הדעת מהגאולה. על כן בני יצ"ו, אם יתן ה' לכם עשירות גדול בנו בתים כפי הכרח צרכים ולא יותר. ולא תבנו מגדלים וחומות בגאווה וגדולה, רק להיות לכם מדור לפי כבודכם, וחדרים להתבודד בהם לתורה ולתשובה. צאו וראו מה ציוה יונדב בן רכב לבניו (ירמיה לה, ז), בית לא תבנו וגו', כי באהלים תשבו וגו'. וזה אין שייך האידנא לישב באהלים, רק זו אומר להניח הבניינים המפוארים יותר מכדי צורך הכרח הדירה וחדרים לכבוד התבודדות לשמו יתברך:" ומכלל לאו ניתן גם לשמוע הן, שבארץ ישראל יש עניין לבנות בתים יפים וטובים, כמובן מבלי לחרוג מגדר הצניעות הטובה לשם שמים, מתוך תפיסה של "ונטעתי על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם..." "כדברי הנביא עמוס (ט, טו).

ונאמר (תהלים צא, ב), אומר לה' מחסי וגו'. ולהעיר לאדם על זה, בא מצות סוכה בזמן הזה אחר אסיפת גורן ויקב בארץ ישראל, כמו שנאמר (דברים טז, יג), באספך מגרנד ומיקבך. לפי שבזמן הזה הוא זמן בעיטה לכל, שהאוצרות מלאים כל טוב, והאדם כבר נאסף לעיר ומטיח את גגו ומחזיק בדק ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ושאר פגעים. **לפיכך צוה לצאת מביתו החזק וישב בסוכות כדי שיתעורר וישים מבטחו בשם יתברך, ויתן אל לבו כי כל הטוב שהגיע אליו מן היוצא בשדה הכל בא לו ברצון השם... עד כאן לשונו...**
...הגם כי בפרק ב' כתבתי סודות אמיתיים של הסוכה, מכל מקום גם מזה אל תנח ירך לחשוב ולקחת מוסר:

משמעות אחת לישיבה בסוכה העולה מהדברים כאן - היא היציאה מהביטחון של האדם במעשי ידיו ושימת הביטחון בהשם יתברך, ש"לו לבד המחסה והמסתור".

מתוך היציאה הזו של שבעה ימים מדירת הקבע אל דירת העראי, עובר האדם כל שנה מחדש תהליך חינוכי. כאשר בסוף ימי החג יחזור אל ביתו ואל אוצרות התבואה שאסף לשנה נוספת - כבר יעשה זאת לא מתוך גאווה של "פְּחִי וְעַצְם יְדִי עֲשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" בלבד, אלא מתוך ידיעה עמוקה של "וְיִזְכְּרֶתְ אֶת יְדֹד אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַפְתִּיךָ לָךְ פֶּחַ לְעֲשׂוֹת חֵיל".

הסתופפות בצל השכינה

בהמשך דבריו שם כותב השל"ה הקדוש:

...סוד הסוכה, זה לשון **תולעת יעקב** [דף ע'], ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל **שחל שם שמים על הסוכה**, דתניא במסכת סוכה פרק קמא (ט, א), ר' יהודא אומר, מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה', מה חגיגה לה' אף סוכה לה'.

על הסוכה חל שם שמים.

ביאור בכיוון זה מופיע בדברי המהר"ל²⁴:

...ולכך בחג המצות בו יצאו ישראל ממצרים שאז היו ישראל כאלו נולדו ונתהוו לעם כאשר התבאר בכמה מקומות בספר הזה ועוד יתבאר, חג השבועות בו נתנה התורה לישראל, **וחג הסוכות הושיב אותם בענני הכבוד וזהו נראה שישראל נאספים אליו יתברך ותחת כנפיו יחסו**. לפיכך מצות סוכה לצאת מביתו של אדם שהוא מקומו לשבת בצל סוכה **כי צריך האדם להסתופפות ולפיכך צריך לישיב בסוכה שהסוכה היא הסתופפות גם כן והבן זה היטב...**
...והתבאר לך כי בפסח יש להם שלימות אלהי נבדל, ולפיכך אסור בחמץ ושאור ובחג השבועות קנו מעלת השכל שהיא התורה, וכמו

²⁴ גבורות ה' פרק מ"ו

שקנו ישראל מעלת השכל בחג השבועות קנו עוד מעלה עליונה **בחג הסוכות הוא רוח הקודש השורה עליהם, ולכך היו ענני כבוד עליהם שהשכינה חופף עליהם** וכל מקום שהשכינה נמצאת שם ענני כבוד כמבואר בכתוב, וזהו אמרם (ירושל' סוכה פ"ה ה"א) **למה נקרא שמחת בית השואבה שהיה בחג הסוכות שמשם היו שואבים רוח הקודש...**

מלבד משמעות הסוכה של יציאה מבית הקבע של האדם, ישנה משמעות נוספת של כניסה לקדושה עליונה יותר – של הסתופפות בצל השכינה. וכלשון הזוהר הקדוש²⁵:

ואמר רבי אבא, כתיב בסכות תשבו שבעת ימים...
...דמאן דאית ליה חולקא בעמא, ובארעא קדישא, יתיב **בצלא דמהימנותא**, לקבלא אושפיזין, למחדי בהאי עלמא, ובעלמא דאתי...

לאחר התהליך הרוחני שעובר האדם כל השנה, במהלך שלש הרגלים ובימים הנוראים, בסוכות יש כניסה תחת כנפי השכינה, ישיבה בצל דמהימנותא. כאן משמעות העראיות אינה יציאה מהביטחון שהאדם תולה בעצמו, אלא כניסה לצד הקדושה הפנימית של העולם, הקדושה של השראת שכינה.

נראה לומר ששתי בחינות אלו מתאימות להגדרות השונות שהגדרנו לעיל בשיטת ר' מאיר ור' יהודה לפי שמואל.

לר' יהודה – עניין הסוכה הוא היציאה מהבית. לכן, כל זמן שלא הוגדר בית מחדש – דבר הנקבע על פי התקרה – אין בעיה. הגזירה בנסרים היא רק מד' טפחים ולמעלה, שאז זה כבר נחשב כאילו **עשה תקרה**²⁶.
לר' מאיר – עניין הסוכה הוא כניסה תחת צל השכינה. על כן אנחנו בודקים אם ניתן 'לבטל' את הנסר, לראותו כאויר, או שלא. אם הוא יוצא מגדר לבד, כבר לא שייך בו ביטול כאויר, ועל כן גוזרים. ושתי הדעות בביאור זה הן אליבא דשמואל.

התנאים רואים את גזירת תקרה **כסימן** לחיסרון בסכך, כל אחד לפום שיטתיה. רב, לעומת זאת, רואה את גזירת תקרה **כסיבה** לפסול הסכך – שמא יכנס לשבת בביתו. דבר שאינו מצוי, ולכן חושש לו רק ר' מאיר דחייש למיעוטא, ולא ר' יהודה.

ומכאן ההבדלים בלשונו הזהב של רש"י.

²⁵ חלק ג', דף ק"ג ע"ב

²⁶ ואולי דוקא לר' יהודה, שבדפנות מצריך "דירת קבע", יש יותר חשש בסכך שיראה כבר כדירה אם יהיה עשוי מנסרים.